

התרגום שלהלן הוכן על ידי ז'יזל ספירו עבור קובץ תרגומי בורדיה שלא יצא עדיין לאור. הוא עבר מאז כמה וכמה סבבי עריכה. הטקסט שלהלן אינו סופי ומוצע למשתמשים ללא ערבויות, בין היתר כדי להחליף נוסחים בלתי מעודכנים שלו שנמצאים בשימוש הערות, הצעות ותיקונים, שלחו אלי. נוסח זה נערך לאחרונה באוקטובר 2017. – גדי אלגזי (algazi@post.tau.ac.il)

בורדיה: מבנים, הביטוס, פרקטיקות *

הגישה האובייקטיביסטית בונה את העולם החברתי כמו מופע המוצע לצופה, אשר מאמץ לעצמו 'נקודת תצפית' על הפעולה. הצופה מטיל על מושא ההתבוננות שלו את העקרונות המנחים את יחסו למושא; כיוון שכך, הוא נוהג כאילו עולם זה מיועד להכרה בלבד וכאילו כל האינטראקציות בתוך העולם החברתי מצטמצמות לחילופי סימנים. נקודת תצפית כזו מאמצים מתוך העמדות העליונות במבנה החברתי, שמהן העולם החברתי מופיע כייצוג – במובן שיש למונח בפילוסופיה האידיאליסטית, אבל גם בציר ובתיאטרון: כאשר בוחנים את העולם החברתי מעמדות כאלה, הפרקטיקות אכן נתפסות כתפקידים בהצגה, כביצועים של תפקיד או כהוצאה לפועל של תוכנית. לעומת זאת, התיאוריה של הפרקטיקה מזכירה לנו – כנגד המטריאליזם הפוזיטיביסטי – שמושאי ההכרה הם בנויים, שהם תוצרי קונסטרוקציה, ולא נקלטים באופן סביל; וכנגד האידיאליזם האינטלקטואליסטי היא מזכירה לנו, שבנייה זו מבוססת על מערכת הנטיות המובנות והמתבנות, שמתהווה במהלך הפרקטיקות ומכוונת תמיד למימוש פונקציות פרקטיות. לאמיתו של דבר, אם נלך בעקבות גישתו של מארקס בתזות על פוירברך, נוכל לנטוש את נקודת התצפית הריבונית, שממנה מסדיר האידיאליזם האובייקטיביסטי את העולם – מבלי שניאלץ לוותר על ה"היבט הפעיל" של קליטת העולם בכך שנבצע רדוקציה של ההכרה לכלל רישום סביל של המתרחש. לשם כך, מספיק שנמקם את עצמנו בתוך "הפעילות הממשית בתור שכזו", כלומר: בתוככי היחס הפרקטי לעולם, באותה נוכחות מעורבת ופעילה בעולם, שדרכה כופה עלינו העולם את נוכחותו על כל אילוציו – על הדברים שצריך לעשות או להגיד, הדברים שנעשים כדי שייאמרו – המנחים במישרין את המחזות או את הדיבור מבלי שייראו אף פעם כמופע בלבד.¹

הגישה האובייקטיביסטית היא מומנט הכרחי בניסיון להינתק מן ההתנסות הראשונית ולבנות את היחסים האובייקטיביים; אך כאשר היא מבצעת היפוסטטיזציה^{**} של היחסים האובייקטיביים ומתייחסת אליהם כאל מציאות הקיימת בנפרד מן ההיסטוריה של היחיד והקבוצה – היא מובילה בהכרח לתפיסה, לפיה המבנים הם הממשות היחידה. בניית העולם החברתי מנקודת המבט של היחס הפרקטי לעולם נועדה למנוע זאת – אבל בלי ליפול בשל כך לגישה הסובייקטיביסטית, שאינה מסוגלת בכלל להסביר את הפורח שבעולם החברתי: לשם כך צריך לשוב אל הפרקטיקה – אתר הדיאלקטיקה בין ה-*opus operatum* לבין ה-*modus*

* מתוך: Pierre Bourdieu, *Le sens pratique* (Paris: Minuit, 1980), 87–109. מצרפתית: ז'יזל ספירו; עריכה: גדי אלגזי. נוסח זה: יולי 2017. ההערות הממוספרות במקור, בכוכביות – משל העורך.

¹ העניין הוא להימנע בדרך זו מהריאליזם של המבנה, שאליו מוביל בהכרח האובייקטיביזם – מומנט הכרחי של ההינתקות עם ההתנסות הראשונית ושל בניית היחסים האובייקטיביים – כשהוא מבצע היפוסטטיזציה של יחסים אלה, בכך שהוא מתייחס אליהם כהוויות הקיימות מראש מחוץ להיסטוריה של היחיד והקבוצה.

^{**} היפוסטטיזציה (או ראיפיקציה) – הנטייה להתייחס לנכחות או יחסים כאילו היו "דברים", להתייחס למושגים או הפשטות כאילו היו ישויות ממשיות.

*operandi**** בין התגלמויות הפרקטיקה ההיסטורית, המבנים וההביטוס באובייקטים מוגמרים – לבין תוצריהם המוטמעם בסוכנים החברתיים.²

ההתניות הכרוכות בתנאי קיום מסוימים יוצרות הביטוסים – מערכות של דיספוזיציות מתמידות, הניתנות להעתקה מתחום אחד למשנהו. אלה מבנים מובנים, הנוטים לתפקד כמבנים מתבנתים, כלומר כעקרונות המייצרים ומארגנים פרקטיקות וייצוגים. תוצרי ההביטוס יכולים להלום באופן אובייקטיבי את יעדיהם – מבלי שנצטרך להניח, שהם פרי כוונה מודעת להשגת יעדים אלה ושל שליטה מפורשת במהלכים הנחוצים לשם כך. פרקטיקות ודימויים אלה הם 'מוסדרים' ו'סדירים' מבחינה אובייקטיבית, מבלי שיהיו משום בחינה שהיא תוצר של ציות לכללים וסדרים מנוסחים; הם מתוזמרים ומתואמים ביניהם – מבלי שיהיו תוצר פעולתו המארגנת של מנצח תזמורת כלשהו.³

אין זה מן הנמנע, שלתגובות שמייצר ההביטוס יתלווה חישוב אסטרטגי, הנוטה לבצע באופן מודע את הפעולה, שאותה מגשים ההביטוס בדרכו שלו, כלומר באמצעות הערכת הסיכויים, המניחה את הפיכת האפקט שהתחולל בעבר ליעד, שמצפים שיתממש בעתיד. עם זאת, תגובות ההביטוס מוגדרות בראש ובראשונה בנפרד מכל חישוב ביחס לאפשרויות האובייקטיביות, המוטבעות באופן בלתי-אמצעי בהווה – הדברים שצריך לעשות או שאסור לעשות, הדברים שיש לומר או שאסור לאומרם. הפרקטיקות שמייצר ההביטוס מעוצבות בהתאם לבאות, לעתיד הסביר – בניגוד לעתיד כ"אפשרות מוחלטת" (absolute Möglichkeit, במובן של הגל או של סארטר): בעוד שהעתיד (futur) הוא אפשרות, שקווי-המתאר שלה משורטטים על-ידי תוכניתו הטהורה של איזה "חופש שלילי", הבאות (avenir), הדברים שיבואו, באים עלינו בדחיפות ומתוך יומרת קיום כאלה שמוציאות מכלל אפשרות שיקול דעת ממושך.* הגירויים אינם קיימים

*** בתיאולוגיה הנוצרית של ימי הביניים: *opus operatum* – היצירה המוגמרת; *opus operandi* – אופן היצירה, דרך העשייה.

² באופן פרדוקסלי, דווקא הניסיונות "לתקן" את המודל הסטרוקטורליסטי בבלשנות ובאנתרופולוגיה עיכבו את חשיפת ההנחות המוקדמות הטבועות בגישה האובייקטיביסטית. בניסיונות התיקון ניסו להיעזר ב"הקשר" או ב"סיטואציה" כדי להסביר את הוריאציות, את המקרים יוצאי-הדופן ואת התופעות המקריות (במקום להפוך אותם, כפי שעשו הסטרוקטורליסטים, לסתם וריאנטים הנבלעים בסטרוקטורה הבלתי-משתנה). בדרך זו נמנעו מערעור עקרוני על אופן החשיבה האובייקטיביסטי, ובמקרים אחרים פשוט חזרו לבחירה החופשית של סובייקט טהור חסר זיקות ונטול שורשים. כך למשל בגישה הקרויה situational analysis ומתמצית ב"צפייה באנשים במצבים חברתיים שונים" כדי לקבוע "כיצד יכולים יחידים לבחור באפשרויות במסגרת המגבלות של מבנה חברתי מסוים" (ראו: Max Gluckman, "Ethnographic Data in British Social Anthropology, *Sociological Review* 9:1 (1961), pp. 5-17; וכן: J. Van Velsen, *The Politics of Kinship: A Study in Social Manipulation among the Lakeside* [1964] 1971, Tonga Manchester: Manchester University Press, 1971). גישה זו נשארת לכודה באלטרנטיבה שבין הכלל לבין היוצא-מן-הכלל, שאותה מבטא ליצ' (המצוטט לעיתים קרובות על-ידי חסידי השיטה) בבהירות: "אני מניח מראש, שמערכות מבניות, שבהן כל נתיבי הפעולה החברתית ממוסדים באופן מדויק, הן בלתי-אפשריות. בכל מערכת בת-קיימא צריך להיות תחום, שבו חופשי היחיד לבחור כדי להשתמש במערכת לטובתו" (Edmund Leach, "On Certain Unconsidered Aspects of Double Descent Systems", *Man* 62 (1962), p. 133).

³ צריך היה בעצם להימנע לגמרי מדיבור על המושגים כשלעצמם, שכן מסתכנים בכך בסכמטיות ובפורמליות. כמו כל המושגים שמציינים דיספוזיציות, ערכו של מושג ההביטוס – אשר בשל הדרכים בהן השתמשו בו בעבר, מתאים במיוחד כדי לציין מערכת של דיספוזיציות נרכשות, קבועות ויצרניות – טמון בראש ובראשונה בבעיות השווה ובפתרונות הכוזבים שהוא מסלק מן הדרך, בשאלות שאותן הוא מאפשר לשאול יותר טוב או לפתור ובקשיים המדעיים שאותם הוא חושף.

* בעקבות מרלו-פונטי (Merleau-Ponty) מבחין בורדיה כבר בעבודותיו המוקדמות בין העתיד הפתוח, מרחב האפשרויות המוחלט (futur), ובין העתיד הסביר, המוטבע בהווה (à venir), על משחק המלים המתבקש: 'מה' שיבוא, 'הבאות'.

עבור הפרקטיקה בממשותם האובייקטיבית אלא כמתגים מותנים וקונבנציונליים: הם פועלים רק בתנאי שהם נתקלים בסוכנים שעברו התניה, הגורמת להם לזהות אותם.⁴ העולם הפרקטי, המתהווה ביחס להביטוס כמערכת מבנים קוגניטיביים ומניעים, הוא עולם של יעדים שכבר התממשו, של אופני-שימוש מוכרים או דרכים שיש ללכת בהן ושל אובייקטים בעלי "אופי טלאולוגי מתמיד", כפי שאומר הוסרל, של כלים או מוסדות. זאת מכיוון שהסדירויות, הטבעיות במצב שרירותי מסוים (במובן של זה סוסיר או של מרסל מוס), נוטות להיתפס כהכרחיות ואף כטבעיות, משום שהן עומדות ביסודם של אותם דפוסי תפיסה והערכה שבאמצעותן הן נתפסות.

אפשר להבחין לעתים קרובות במתאם הדוק מאוד בין הסבירויות האובייקטיביות, כפי שאפשר לחשב אותן בעזרת קונסטרוקציה מדעית (למשל, הסיכויים להשיג מסוים), לבין השאיפות הסובייקטיביות (ה'מניעים' וה'צרכים') של הסוכנים. אך אין פירוש הדבר, שהסוכנים מתאימים במודע את שאיפותיהם להערכה מדויקת של סיכויי ההצלחה שלהם, כמו שעושה שחקן, שמכוון את משחקו על סמך מידע מלא בדבר סיכויי הזכייה שלו. האפשרויות, החירויות והאילווצים, הנטיות והאיסורים, המוטבעים בתנאים האובייקטיביים (שהמדע משחזר אותם דרך סדירויות סטטיסטיות, למשל את הסיכויים האובייקטיביים של קבוצה או של מעמד כלשהו) – כל אלה מנחילים לסוכנים דיספוזיציות מתמידות, אשר מייצרות דיספוזיציות, המתיישבות אובייקטיבית עם תנאים אלו ובמובן מסוים מותאמות מראש לדרישותיהם. משום כך, הפרקטיקות הבלתי סבירות ביותר מוצאות מראש מכלל אפשרות עוד לפני שנבדקו, הן נחשבות לדברים שאי אפשר להעלות על הדעת, מתוך אותה השלמה מיידיית עם סדר הדברים הקיים, שגורמת לנו להפוך את הפוך למעלה (make virtue out of necessity), כלומר להימנע ממה שהוא מן הנמנע ולרצות את מה שאין להימנע ממנו. תנאי הייצור של ההביטוס – כורח שהפך למעלה – הם הגורמים לכך, שהציפיות שהוא מייצר נוטות להתעלם מן הסייג, שלו כפופה תקפותו של כל חישוב הסתברות עתידית, כלומר שתנאי הניסוי לא השתנו בינתיים: בניגוד להערכות המדעיות, המתקנות את עצמן לאחר כל ניסוי בהתאם לכללי חישוב קפדניים, ציפיות העתיד של ההביטוס – מעין היפותזות פרקטיות המבוססות על ההתנסות בעבר – מייחסות משקל-יתר חסר פרופורציה להתנסויות הראשונות, המוקדמות. המבנים, האופייניים לתנאי קיום חברתי מסוים, הם שמייצרים את מבני ההביטוס – דרך האילווצים הכלכליים והחברתיים, המפעילים את כובד משקלם על העולם האוטונומי-יחסית של כלכלת משק-הבית ושל היחסים בתוך המשפחה. לייתר דיוק: תנאי הקיום יוצרים את ההביטוס דרך ביטוייו המשפחתיים המובהקים של הכורח הכלכלי והחברתי החיצוני (דפוס חלוקת העבודה בין המינים, עולם החפצים, אופני הצריכה, היחס להורים, וכו'), ומבנים אלה של ההביטוס עומדים ביסוד התפיסה וההערכה של כל התנסות מאוחרת יותר.

בתור תוצר ההיסטוריה, ההביטוס מייצר פרקטיקות, אינדיבידואליות או קבוצתיות – כלומר, מייצר היסטוריה, בהתאם לדפוסים שעיצבה ההיסטוריה. הוא מבטיח שהתנסויות העבר, המשוקעות בכל אדם בצורת דפוסי תפיסה, תבניות חשיבה ופעולה, יהיו נוכחות בו נוכחות פעילה. כך הן נוטות להבטיח את הקונפורמיות

⁴ מושג הבולטות המבנית של תכונותיו של אובייקט, כלומר הסגולה הגורמת לכך, שתכונה כלשהי (למשל צבע או צורה) "נלקחת בחשבון ביתר קלות במסגרת טיפול סמנטי כלשהו במסומן המכיל אותה" (J. F. Le Ny, La semantique psychologique (Paris: PUF, 1979), pp. 190–191), כמו גם המושג הובריאיני של "הסיכויים הממוצעים" המקביל לו בהקשר אחר, הם בגדר הפשטה, שכן המידה שבה תכונות מסוימות בולטות תלויה בדיספוזיציות של הקולטים. אך הפשטה זו מאפשרת לחמוק מתפיסה סובייקטיבית גמורה של הקליטה, בכך שהיא מניחה את קיומן של התניות אובייקטיביות של התפיסה החושית. האשליה, כאילו הסובייקט יוצר באופן חופשי את תכונות הסיטואציה ובאופן זה גם מטרות פעולתו, מוצאת צידוק לכאורה במעגליות האופיינית לכל גירוי מותנה: ההביטוס אינו יכול לייצר את התגובה המוטבעת אובייקטיבית ב"נוסחה" שלו אלא בתנאי, שיתפוס את הסיטואציה כמניע אפקטיבי שמפעיל אותו – בכך שיכונן אותה בהתאם לעקרונותיו, כלומר בכך שייתן לה קיום כשאלה תקפה במסגרת דרך מסוימת להציג שאלות למציאות.

של הפרקטיקות ואת התמדתן לאורך זמן יותר מאשר כל הכללים הפורמליים ומכל הנורמות החברתיות המפורשות.⁵ מערכת הדיספוזיציות היא עבר ששורד בהווה ונוטה להנציח את עצמו בעתיד, בכך שהוא מתממש בפרקטיקות המובנות לפי עקרונותיו. היא מעין חוק פנימי, שדרכו פועל כל העת חוק האילוצים החיצוניים, שאין לעשות רדוקציה שלהם לאילוצים המיידיים של נסיבות הרגע. מערכת זו עומדת ביסוד אותן המשכיות וסדירות, שהגישה האובייקטיביסטית מייחסת לפרקטיקות החברתיות – מבלי שתוכל להסביר אותן; והיא גם זו שעומדת ביסוד התמורות המבוקרות המתרחשות בפרקטיקות, שאותן אי-אפשר להסביר בעזרת הדטרמיניזם החיצוני והרגעי של הסוציולוגים המכניסטי, ואף לא בעזרת ההכרעה הפנימית לגמרי – והנקודתית לחלוטין – של הסובייקטיביזם הספונטניסטי. הדיספוזיציות הפנימיות אינן נלכדות בחלוקה דיכוטומית בין הכוחות המוטבעים במצב הקודם של המערכת מחוץ לגוף, לבין הכוחות הפנימיים, מניעים שמגיחים כהרף עין כתוצאה מהחלטה חופשית. בתור הפנמה של החיצוני, הדיספוזיציות מאפשרות אומנם לכווחות החיצוניים לפעול – אבל בהתאם להגיון הספציפי לגופים שבהם הן מוטמעות, כלומר באופן מתמיד, שיטתי ולא מכני: בתור מערכת נרכשת של דפוסים יצרניים, ההביטוס מאפשר את ייצורן החופשי של כל המחשבות, כל התפיסות וכל הפעולות, הכלולות בגבולות האינהרנטיים של התנאים הייחודיים של ייצורן, ושל אלה בלבד. דרך ההביטוס, שולט המבנה שעיצב אותו בפרקטיקה – אך לא באמצעות דטרמיניזם מכני אלא דרך האילוצים והמגבלות, המוטלים על תוצריו מעצם מוצאם. ההביטוס הוא בעל יכולת יצרנית אינסופית, אם כי מוגבלת בהחלט. קשה לתפוס את המושג, כל עוד נשארים לכודים בחלופות המושגיות המקובלות, המחייבות לבחור בין דטרמיניזם לחופש, בין התניה ליצירתיות, בין המודע ללא-מודע, או בין הפרט לחברה: מושג ההביטוס נועד לאפשר לנו להשאיר אותן מאחורינו. ההביטוס מציין יכולת אינסופית לייצר מתוך חופש גמור (מבוקר) תוצרים – מחשבות, תפיסות, התבטאויות, פעולות – המתוחמים תמיד במסגרת תנאי הייצור ההיסטוריים והחברתיים שלו. כיוון שכך, החופש שהוא מבטיח – חופש מותנה ועל-תנאי – רחוק הן מן היצירה של חידושים בלתי-צפויים והן מן השעתוק הפשוט והמכני של ההתניות הראשוניות.

אין דבר מטעה יותר מן האשליה, הנוצרת כתוצאה מן ההתבוננות בדברים בדיעבד. במבט רטרופקטיבי כזה, כל העקבות שמותירים חייו של אדם, כגון יצירותיו של אמן או האירועים המרכיבים ביוגרפיה, מצטיירים כמימוש של מהות שקדמה להם: אך סגנון אמנותי, למשל, אינו מותווה מראש כתוצאה מן ההשראה המקורית שממנה נבע, אלא מגדיר את עצמו שוב ושוב בדיאלקטיקה שבין כוונת המימוש באובייקטים אמנותיים לבין הכוונה שכבר התממשה באובייקטים. בדומה לכך, מתהווה אחדות המשמעות דרך העימות בין שאלות – הקיימות רק באמצעותה ועבורה של תודעה, המצוידת בסוג מסוים של סכמות – לבין פתרונות, שהושגו באמצעות יישום סכמות אלה, אך מסוגלים לשנות אותם. לאחר מעשה יכולה אחדות זו להיראות כאילו קדמה למעשים וליצירות, שבישורו את משמעותה הסופית; היא יכולה להפוך בדיעבד את הרגעים השונים של סידרת המעשים, שהתרחשו בזה אחר זה – לסדרה של תרשימי הכנה. אי-אפשר לתאר

⁵ באותן תצורות חברתיות, שבהן שעתוק יחסי השליטה (ושעתוקם של ההון הכלכלי או התרבותי) אינו מובטח באמצעות מנגנונים אובייקטיביים, נחוצה עבודה בלתי-פוסקת כדי שיחסי התלות האישית יעמדו בעינם. העבודה הזו היתה נדונה מראש לכשלון, אלמלי אפשר היה לסמוך על התמדתו של ההביטוס המעוצב חברתית ומחוזק ללא הרף על ידי סנקציות אינדיבידואליות או קולקטיביות. במקרה כזה נשען הסדר החברתי בעיקר על הסדר השליט במוחות, וההביטוס – כלומר האורגניזם שנוכס על-ידי הקבוצה והותאם מראש לדרישותיה – מתפקד כגילום מוחשי של הזיכרון הקולקטיבי, המשעתק ביורשים את נסיונם של קודמיהם. בדרך זו מובטח קיומה המתמיד של הקבוצה ברמה עמוקה בהרבה מזו של ה"מסורות המשפחתיות": יציבותן של מסורות כאלה מחייבת נאמנות שמטפחים באופן מודע וקיומם של שומרי מסורת נאמנים; "מסורות משפחתיות" כאלה מתאפיינות לכן בנוקשות שהיא זרה לאסטרטגיות של ההביטוס, אשר נוכח נסיבות חדשות מסוגל להמציא דרכים חדשות למלא את הפונקציות הישנות. פעולת ההביטוס גם עמוקה יותר מזו של האסטרטגיות המודעות, שבאמצעותן מתכוונים הסוכנים לפעול במפורש על עתידם כדי לעצב אותו בדמות העבר, למשל באמצעות צוואות או אפילו נורמות מפורשות, שאינן אלא קריאות לסדר, כלומר לסביר, שלכוחו האפקטיבי הן רק נוספות.

את היווצרותה של מערכת היצירות או הפרקטיקות, המיוצרות על-ידי הביטוס אחד (או על ידי הביטוסים הומולוגיים, כגון אלה המכונים את אחדות סגנון החיים של קבוצה או של מעמד מסוים), כהתפתחות אוטונומית של מהות יחידה וזהה לעצמה תמיד, וגם לא כיצירה מתמדת של חידושים. הסיבה לכך היא, שהדבר מתרחש באמצעות העימות ההכרחי והבלתי-צפוי כאחד בין הביטוס לבין האירוע; והאירוע אינו יכול להמריץ כראוי את הביטוס לפעולה אלא אם כן הביטוס מחליף אותו מגדר סתם מקרה קונטינגנטי ומכונן אותו כבעיה, בכך שהוא מיישם עליו את עקרונות הפתרון שלו. וכן, שהביטוס, כמו כל אמנות המצאה,*** הוא מה שמאפשר לייצר אינסוף פרקטיקות, שהן יחסית בלתי-צפויות (כמו הסיטואציות שלהן הן מתאימות), ועם זאת השוני והגיוון ביניהן מוגבלים. בקיצור, בתור תוצר של קבוצה מוגדרת של סדירויות אובייקטיביות, הביטוס נוטה לייצר את כל ההתנהגויות ה'מתקבלות על דעת', ההולמות את ה'שכל ישר', את הקומון-סנס,⁶ אלה האפשרויות בגבולותיהן של סדירויות אלה – ואותן בלבד; אלה שהן בעלות כל הסיכויים לזכות בתגמול חיובי, משום שהן מותאמות אובייקטיבית להגיון האופייני לשדה מוגדר, שאת מה שעתידי אובייקטיבית להתרחש בו הן מטרימות. בעת ובעונה אחת נוטה הביטוס להוציא מכלל אפשרות "בלי אלימות, בלי התחכמויות, בלי טענות ומענות" את כל ה'שגעונות' ("זה לא בשבילנו") – כלומר את כל אותם דפוסי התנהגות, העתידים לגרור סנקציה שלילית, משום שאינם מתיישבים עם התנאים האובייקטיביים.

הפרקטיקות נוטות לשעתק את הסדירויות האימננטיות לתנאים שבהם התעצב העיקרון היצרני שלהן, ויחד עם זאת, הן מתאימות את עצמן לדרישות המוטבעות כפוטנציאל אובייקטיבי בסיטואציה, כפי שמגדירים אותה מבני ההכרה והמוטיבציה של הביטוס. לכן לא ניתן לגזור את הפרקטיקות מתנאי ההווה, שלכאורה עוררו אותן, וגם לא מתנאי העבר שייצרו את הביטוס, שהוא העיקרון המתמיד של ייצורן. אפשר לכן להסביר את הפרקטיקות, רק בתנאי שמציבים את התנאים החברתיים, בהם התהווה הביטוס שייצר אותן, בזיקה לתנאים החברתיים בהם הוא פועל. בין שני מצבים אלה של העולם החברתי יש לפיכך צורך לבנות באמצעות עבודה מדעית אותה זיקה, שהביטוס יוצר – ובה בעת מעלים מן העין – בתוך הפרקטיקה ובאמצעותה. ה'בלתי-מודע', המאפשר להימנע מבניית זיקה מודעת, אינו בעצם אלא שכחה ההיסטוריה, שכחה שההיסטוריה עצמה מייצרת אותה, בכך שהיא מממשת את המבנים האובייקטיביים שהיא מולידה בהביטוסים, הפועלים כטבע שני.⁷ הביטוס הוא היסטוריה שהוטמעה, שהפכה לטבע, ושעל כן נשכחה בתור שכזו. הוא נוכחותו הפעילה של כל העבר שעיצב אותו: לפיכך, הוא מה שמעניק לפרקטיקות את עצמאותן היחסית ביחס להתניות החיצוניות של ההווה המידי. אוטונומיה זו היא האוטונומיה של העבר הנפעל והפעיל. עבר זה, כאשר הוא מתפקד כהון צבור, יוצר היסטוריה מתוך ההיסטוריה, ומבטיח באופן כזה את ההמשכיות בשינוי, ההופכת את

*** *inventio*; *art d'invention* כאן לא בהכרח במובן המודרני של המצאה, אלא זה הקדום יותר, במסורת הרטורית: היכולת "למצוא" וריאנטים נוספים על נושא נתון במסגרת מסורת אמנותית.

⁶ "סבירות סובייקטיבית ומשתנה זו, שלפעמים מסירה כל ספק ומולידה ודאות יחידה במינה, ולפעמים אינה מופיעה עוד אלא כאור מהבהב, היא מה שאנחנו מכנים הסבירות הפילוסופית, משום שהיא כרוכה בשימוש באותה סגולת נפש עליונה, שבאמצעותה אנו מסבירים את הסדר וההגיון שבדברים. תחושה מעורפלת ביחס לסבירויות דומות קיימת אצל כל האנשים הנבונים; היא זו שקובעת, או לכל הפחות מצדיקה, אותן אמונות מושרשות היטב, שאותן נוהגים לכתות אמונות השכל הישר (sens commun)". A. Cournot, *Essai sur les fondements de la connaissance et sur les caractères de la critique philosophique* (Paris: Hachette, 1922 [1851]), p. 70

⁷ "בכל אחד מאיתנו קיים במידה זו או אחרת איש האתמול; איש האתמול הוא זה שמכוח הדברים שליט בתוכנו, שכן ההווה הוא זעיר בהשוואה לעבר הממושך, שבמהלכו עוצבנו ושאנו תוצר שלו. אבל אנחנו לא מרגישים באיש האתמול [שבתוכנו], משום שהוא מושרש בנו היטב; הוא מהווה את החלק הבלתי-מודע שבנו. כתוצאה מכך נוטים לא לקחת אותו ואת דרישותיו הלגיטימיות בחשבון. לעומת זאת, אנו חשים חזק מאוד בהישגים של הציוליציה שהתרחשו בזמן האחרון, שכן בתור חידושים עוד לא הספיקו להתבסס בתת-מודע". Emile Durkheim, *L'évolution pédagogique en France* (Paris: Alcan, 1938), p. 16

הסוכן האינדיבידואלי לעולם בתוך עולם. בתור ספונטניות חסרת תודעה או רצון, מושג ההביטוס מנוגד לכורח המכני ממש כשם שהוא מנוגד לחופש שבשיקול הדעת, לחפצים חסרי ההיסטוריה, המאכלסים את התיאוריות המכניסטיות, כמו גם לסובייקטים "חסרי כוח ההתמדה" של התיאוריות הרציונליסטיות.

כנגד הגישה הדואליסטית, המכירה אך ורק באקטים של תודעה השקופים לעצמם או בדברים הנקבעים מבחוץ, יש להציב את ההגיון הממשי של הפעולה, המפגיש שני אופנים שונים של התגלמות ההיסטוריה – התגלמותה בגוף האנשים והתגלמותה במוסדות חברתיים. אלה, בניסוח אחר, שני מצבים של ההון – הון שהתגלם באובייקטים והון שהוטמע בגוף. באופן זה מתאפשר הפער בין הפעולה לבין הכורח החיצוני ואילווציו המידיים. אפשר להבחין באחד מדפוסי היסוד של הגיון זה בדיאלקטיקה בין הדיספוזיציות הקשורות להתבטאות לבין אמצעי ההתבטאות הנהוגים (כללים מורפולוגיים, תחביריים, לקסיקליים, ז'אנרים ספרותיים), כמו למשל ההמצאה הלא-מכוונת שבאלתור הסדיר. חישבו על הוירטואוז הלשוני, הנישא כל העת קדימה על-ידי דבריו שלו, זה ש'נושא דברים' ו'נישא על כנפיהם הלאה', כפי שאומר ניקולאי הרטמן (Nicolai Hartmann). הוירטואוז מוצא בתוך דבריו את המתגים המניעים את דיבורו, שמתקדם כמו רכבת שנושאת עמה את הפסים שלה.⁸ במלים אחרות, הואיל והדיבור מיוצר לפי *modus operandi* שאין שולטים בו באופן מודע, הוא טומן בחובו בלשון הסכולסטיקה "כוונה אובייקטיבית", החורגת מכוונותיו המודעות של מי שלמראית עין מייצר אותו. הדיבור מציע ללא הרף גירויים חדשים ותקפים ל-*modus operandi* שהוא תוצרו, ושמפקד על כן כמעין "אוטומט רוחני". האמרות השנונות, שמשמיע אמן הדיבור, נשמעות בלתי-צפויות – ובדיעבד הכרחיות בתכלית. זאת מכיוון שה'מצאה הלשונית' של אמן הלשון, החושפת בשפה מכמנים שהיו משוקעים בה זה משכבר, מניחה מראש הביטוס, השולט באופן מושלם כל-כך באמצעי ההתבטאות הזמינים אובייקטיבית – שהוא נשלט על ידם, עד כדי כך שהוא מביע את אי-תלותו בהם בכך שהוא מממש את האפשרויות הנדירות ביותר שמובלעות בהם. הדיאלקטיקה בין מובן השפה לבין "מילות השבט"*** היא מקרה פרטי ומשמעותי במיוחד של הדיאלקטיקה בין ההביטוסים לבין המוסדות, כלומר של דיאלקטיקה בין שני אופני אובייקטיביזציה של ההיסטוריה. מתוך הדיאלקטיקה הזו מתהווה כל העת היסטוריה, שבדומה לאמרה קולעת, חותכת – נתפסת בהכרח בעת ובעונה אחת כדבר שלא נשמע כמותו – ושאי אפשר היה להימנע ממנו.

ההביטוס הוא, אם כן, עקרון יצרני, המצויד דרך קבע ביכולת להפיק אלתורים סדירים; בתור חוש פרקטי, הוא מפעיל מחדש את המובן המגולם במוסדות. הוא תוצר של עבודת ההנחלה והניכוס הנחוצה כדי שהמבנים האובייקטיביים – שהם תוצר ההיסטוריה הקולקטיבית – יצליחו לשעתק את עצמם בצורת דיספוזיציות מתמידות והולמות, שהן תנאי מוקדם לתפקודם של מוסדות. בתור שכזה, ההביטוס, המתהווה במהלך ההיסטוריה הפרטית והכופה את ההגיון הייחודי לו על תהליך ההטמעה (incorporation),**** הוא זה שדרכו לוקחים הסוכנים חלק בהיסטוריה המגולמת במוסדות. הוא מה שמאפשר לחיות במוסדות, לנכס אותם באופן פרקטי, וכך – להחזיק אותם בחיים, בפעולה, בתוקף, למנוע מהם כל העת מלהפוך לאות יבשה, לשפה מתה, להפיח חיים במובן המשוקע בהם – אך תוך הכנסת תיקונים ושינויים, שהם התנאי המוקדם להפעלתם מחדש והתמורה לכך. דרך ההביטוס מוצא המוסד את מימושו המלא: התהליך שבו הופכים אנשים להתגלמותו החיה של מוסד (incorporation)***** מבוסס על יכולתו של הגוף לקחת ברצינות את המאגיה

⁸ ראו: R. Ruyer, *Paradoxes de la conscience et limites de l'automatisme* (Paris: Albin-Michel, 1966), p. 136.

*** ציטטה משירו של סטפאן מלארמה "על קברו של אדגר אלן פו": donner un sens plus pur au mots de la tribu.

**** הטקסט עושה כאן שימוש בכמה רבדי משמעות של המונח: לפני כן השתמש במונח incorporation כדי לציין את התהליך מנקודת מבטו של הסוכן – תהליך ההטמעה (incorporation) של דיספוזיציות בגוף (corpus); עכשיו משמש אותו מונח כדי לתאר את תוצאת התהליך מנקודת מבטו של המוסד: הסוכן הוא התגלמות (incorporation) של

הפרפורמטיבית של החברה. הודות לו, המלך, הבנקאי והכומר אכן הופכים להתגלמותם האנושית של המלוכה העוברת בירושה, של הקפיטליזם הפיננסי או של הכנסייה. הנכס מנכס לעצמו את בעל-הנכס, בכך שהוא לובש בשר ומתגלם במבנה יצרני של פרקטיקות ההולמות לחלוטין את ההגיון שלו ואת דרישותיו. מרקס אומר, ש"היורש שנהנה מזכות הבכורה, ראשון הבנים" – שייך לנחלה ש"יורשת אותו", ושה"פרסונות" [הדמויות/התפקידים] שמגלמים קפיטליסטים הן "פרסוניפיקציות", האנשות של הקפיטל. התהליך החברתי והמאגי כמעט של החברות נפתח בהטבעת החותם, ההופכת משהו לבכור, ליורש, ליורש-העצר, לנוצרי, או פשוט לאיש (בניגוד לאשה), על כל זכויות-היתר והחובות הכרוכות בכך. התהליך ממשיך, מתחזק ומקבל אישור באמצעות ההתייחסויות החברתיות, שבכווןן להפוך את ההבדל המוסדי למעלה טבעית. אם ניתן לאמץ את קביעתו של מרקס, הרי זה משום שהתהליך הזה יוצר אפקטים ממשיים, המוטבעים באופן מתמיד בגוף הסוכנים ובאמונות שלהם. המוסד, גם אם מדובר במוסדות הכלכלה, אינו יכול להיות שלם ובר-קיימא, אלא אם כן הוא מתגלם כל העת לא רק בחפצים – כלומר בהגיון של שדה מסוים, הגיון שמחוץ לסוכנים הבודדים ומעבר להם – אלא גם בגופם של הסוכנים, כלומר בדיספוזיציות מתמידות, המאפשרות להם לזהות את הדרישות האימננטיות לשדה הזה ולבצע אותן.

רק במידה שההפיטוסים הם הטמעה של אותה היסטוריה – או ליתר דיוק, של אותה היסטוריה שהתגלמה בהפיטוסים ובמבנים – הפרקטיקות שאותן הם מייצרים מוכנות זו ביחס לאחרת ומותאמות באופן מיידי למבנים, מתוזמרות אובייקטיבית ביניהן, ויש להן מובן אובייקטיבי אחד ושיטתי כאחד, החורג מכוונותיהם הסובייקטיביות של הסוכנים ומתוכניותיהם המודעות, בין כפרטים ובין כקבוצות. אחד האפקטים הבסיסיים ביותר של התואם בין החוש הפרקטי לבין המובן המגולם במבנים החברתיים, הוא ייצורו של עולם השכל הישר [sens commun]. עולם זה נתפס כמובן מאליו באופן בלתי-אמצעי וכבעל נוכחות אובייקטיבית, שכן הוא נשען על הסכמה משותפת ביחס למובן של הפרקטיקות ומובנו של העולם; במלים אחרות, הוא נשען על ההרמוניזציה של ההתנסויות של אנשים שונים ועל החיזוק ההדדי המתמיד, שכל אחת מהן מקבלת מביטוייהן של התנסויות דומות או זהות, באופן אינדיבידואלי או קולקטיבי (בחג, למשל), מאולתר או מתוכנן (קלישאות מקובלות, אמרות).

בתוך תחומי קבוצה מוגבלת של תנאי קיום ושל התניות חברתיות ניתן להבחין בהפיטוס הומוגני של המשתתפים. אחדות זו היא שגורמת לכך, שבמקרה זה הפרקטיקות והיצירות מוכנות באופן מיידי וצפויות מראש, כלומר לכך שהן נתפסות כברורות מאליהן: ההפיטוס מאפשר לחסוך את הכוונה לא רק בייצור, אלא גם בפענוח הפרקטיקות והיצירות.⁹ הפרקטיקות השגורות, אוטומטיות ובלתי-אישיות, שמסמנות ללא כוונה לסמן, ניתנות להבנה לא פחות אוטומטית ובלתי-אישית: שחזור הכוונה האובייקטיבית שהן מבטאות אינו מצריך "לעורר מחדש" את כוונתו ה"נְחוּוִית" של זה שמבצע אותן; אין הכרח גם שהפרשן "יעתיק את עצמו אל תוך כוונת הזולת", בנוסח החביב על הפנומנולוגים או על אלה התובעים, שהמחקר ההיסטורי או הסוציולוגי יתבסס על הנסיון "לקחת חלק" בעולמם של מושאי המחקר. פענוח הפרקטיקה השגרתית אינו

המוסד. בה בעת מפעיל הטקסט באמצעות הרמזים לתיאולוגיה הסכולסטית את המובן העתיק של המונח *incorporatio* – "התגלמות בבשר": המוסד מתגלם בגופם של הסוכנים, שהטמיעו את הנטיות, כפי שהאל לבש גוף והתגלם בדמותו של ישוע. ההפיטוס מאפשר לפיכך לסוכנים להפוך בשר מבשרו של המוסד, ולמוסד – "ללבוש בשר", להפוך מאות מתה לגוף חי ובוועט.

⁹ הסובייקטיביזם והמורליזם של התודעה (או של חשבון הנפש) שוללים את הפעולות, הכפופות לתביעות האובייקטיביות של העולם, בתור פעולות "בלתי אותנטיות" (בין אם מדובר בניתוח הקיום היומיומי והפעולות השגורות בנוסח היידגר, ובין אם בניתוח "רוח הרצינות" בנוסח סארטר). בכך הן מספקות הוכחה על דרך האבסורד לכך שקיום "אותנטי", שיקלול בפרויקט החרות את כל המשמעויות הנתונות-מראש ואת כל ההתניות האובייקטיביות, הוא בלתי-אפשרי מבחינה פרקטית: החיפוש האתי הטהור אחר ה"אותנטיות" הוא זכות-היתר של זה, שהואיל ויש לו הפנאי לחשוב, יכול לחסוך מעצמו אותו חסכון בחשיבה שמאפשרת ההתנהגות ה"בלתי אותנטית".

מחייב לשאול במובלע או במפורש ("למה אתה מתכוון?"), מה הן כוונותיו של הזולת. ה"תקשורת בין התודעות" מניחה מראש במקרה זה את קיומו של "תת-מודע" משותף (כלומר, של כשירות לשונית ותרבותית משותפת). אין כל קשר בין פענוח הכוונה האובייקטיבית של הפרקטיקות ושל היצירות – לבין ה"יצור מחדש" (Nachbildung, כפי שאומר דילתי המוקדם) של ההתנסויות הנחזות, או השחזור הבלתי מועיל והלא ודאי של הייחוד האישי של איזו "כוונה", שאינה עומדת באמת ביסודם.

ההומוגניזציה האובייקטיבית של הביטוסים של קבוצה או של מעמד, שנובעת מההומוגניות של תנאי הקיום, היא שגורמת לכך, שהפרקטיקות יכולות להיות מתואמות אובייקטיבית גם בהעדר כל חישוב אסטרטגי וכל התייחסות מודעת לנורמה [מצד הנפשות הפועלות]. הפרקטיקות יכולות להיות מותאמות זו לזו בהעדר כל אינטראקציה ישירה, ועל אחת כמה וכמה ללא כל תיאום מפורש. עצם האינטראקציה בין הסוכנים חבה את צורתה למבנים האובייקטיביים, שעיצבו את הדיספוזיציות של הסוכנים המשתתפים באינטראקציה, ודיספוזיציות אלה הן שמעניקות לסוכנים את עמדתם היחסית באינטראקציה ובכל מקום אחר.¹⁰ "תארו לעצמכם", אומר לייבניץ, "שתי מטוטלות או שני שעונים, המתואמים ביניהם באופן מושלם. הדבר ייתכן בשלוש דרכים. הדרך הראשונה כרוכה בהשפעה הדדית; הדרך השנייה היא לרתום אליהם עובד מיומן, שמותח אותם ומתאים ביניהם בכל רגע; הדרך השלישית היא לייצר את שתי המטוטלות האלה באומנות ובדיוק כאלה, שאפשר להיות בטוחים, שיהיו מתואמות בעתיד".¹¹ כל עוד מתעלמים מעקרון זה של תזמור הדדי ללא מנצח תזמורת, תזמור המעניק לפרקטיקות סדירות, אחדות ושיטתיות בהעדר כל ארגון ספונטני או כפוי של התוכניות האינדיבידואליות – אנו נידונים לגישה מלאכותית נאיבית, שאינה מכירה בעקרון מאחד של פרקטיקות פרט לתיאום המודע ביניהן:¹² הפרקטיקות של בני אותה קבוצה – או בחברה מבודלת, של בני אותו מעמד – תמיד מתואמות יותר ממה שהסוכנים יודעים או רוצים. הסיבה לכך היא, כפי שאומר שוב לייבניץ, שכל אחד, "בשעה שהוא הולך בעקבות חוקיו שלו עצמו בלבד, מתאים את עצמו בכל זאת לאחרים". ההביטוס אינו אלא חוק אימננטי זה, *lex insita*, הטבוע בגופי הסוכנים מכוחן של היסטוריות זהות, חוק שהוא התנאי לא רק לתיאום בין הפרקטיקות אלא גם לפרקטיקות של התיאום.¹³ זאת משום שגם ההסתגלות והתיאום שמבצעים הסוכנים במודע מניחות מראש שליטה בקוד משותף. גם הנסיונות למשוך סוכנים לפרויקט קולקטיבי אינם יכולים להצליח ללא מינימום של התאמה בין ההביטוסים של הסוכנים הקוראים את נמעניהם

¹⁰ כנגד כל צורות האשליה האוקזיונליסטית, הנוטה להניח זיקה ישירה בין הפרקטיקות לבין תכונות המוטבעות בסיטואציה, יש להזכיר, שהיחסים ה"בין-אישיים" הם תמיד רק לכאורה יחסים בין איש לאיש. האמת החברתית של אינטראקציה מסוימת לעולם אינה טמונה כל-כולה באינטראקציה עצמה (דבר זה נוטים לשכוח, כאשר מבצעים רדוקציה של המבנה האובייקטיבי של היחס בין הפרטים הנאספים או בין קבוצות ההשתייכות שלהם – כלומר המרחקים וההיררכיות – למבנה הנסיבתי הרגעי של האינטראקציה ביניהם בסיטואציה מסוימת ובקבוצה מסוימת; בתנאים כאלה, מסבירים את כל מה שמתרחש באינטראקציה ניסויית באמצעות אותם מאפיינים של הסיטואציה, שניתן לשלוט בהם בתנאי ניסוי, כגון עמדתם היחסית של המשתתפים במרחב או טיב ערוצי התקשורת שבהם הם משתמשים).

¹¹ ראו: Leibniz, "Second éclaircissement du système de la communication des substances", in: *Oeuvres philosophiques*, vol. 2, P. Janet ed. (Paris: de Ladrangue, 1866), p. 548.

¹² ההתעלמות מתפקודו של ההביטוס כבסיס הבטוח ביותר – והחבוי ביותר – של אינטגרציה קבוצתית או מעמדית יכולה להוביל מצד אחד להכחשת אחדותו של המעמד השליט, כאשר ההוכחה היחידה לכך היא, שאי-אפשר לבסס אמפירית את הטענה, שלבני המעמד השליט יש מדיניות מפורשת שאותה הם כופים במפורש בעזרת תיאום או קשירת קשר. מצד שני, התעלמות זו יכולה להוביל אחרים להציג את "התעוררות התודעה המעמדית" כמעין אקט מהפכני מכונן של התודעה ("אני חושב – משמע אני קיים"), שיביא את מעמד הפועלים לידי קיום בכך שיכונן אותו כ"מעמד עבור עצמו" – אקט הנתפס בהתאם לגישה זו כבסיס האפשרי היחיד של אחדות המעמד הנשלט.

¹³ אפשר להסיק שהריקוד, בתור מקרה פרטי ומרשים במיוחד של סינכרוניזציה בין מרכיבים הומוגניים ושל תזמור מרכיבים הטרוגניים, מתאים במיוחד לסמל בכל מקום את האינטגרציה של הקבוצה ולחזק אותה בעצם כך שהוא שהוא מסמל אותה.

לדגל (נביאים, מנהיגים, וכד') לבין הדיספוזיציות של אלה, המזהים את עצמם בפרקטיקות שלהם או בדבריהם, ובייחוד ללא הנטיה להתקבץ יחד, שאותה מעורר התזמור הספונטני של הדיספוזיציות.

אין שום ספק, שכל מאמץ גיוס חברתי השואף לארגן פעולה קולקטיבית, צריך לקחת בחשבון את הדיאלקטיקה בין הדיספוזיציות לבין ההזדמנויות לפעולה, דיאלקטיקה המתרחשת בכל סוכן בודד, מגייס או מגוייס (ההיסטוריוס של ההביטוסים הוא ודאי אחד ממקורות הפער בין ההזדמנויות הנפתחות לבין הדיספוזיציות לתפוס אותן; זה הפער הגורם להחמצת ההזדמנויות ובייחוד לחוסר היכולת המוכר כל-כך לתפוס את המשברים ההיסטוריים לפי קטגוריות תפיסה וחשיבה שונות מאלה שהוריש העבר, ולו גם העבר המהפכני). הנסיון לארגן פעולה קולקטיבית צריך גם לקחת בחשבון את התזמור האובייקטיבי בין הדיספוזיציות המתואמות אובייקטיבית, משום שהן כפופות לאילוצים אובייקטיביים זהים חלקית או לחלוטין. מכל מקום, מסוכן מאד לתפוס את הפעולה הקולקטיבית על-פי דגם הפעולה האינדיבידואלית, תוך התעלמות מכל מה שהיא חבה להגיון האוטונומי יחסית של מוסדות הגיוס (עם ההיסטוריה הייחודית להם, ארגונים הספציפי, וכיו"ב), ולסיטואציות (המוסדות במידה משתנה) שבהן היא מתבצעת.

הסוציולוגיה מתייחסת לכל היחידים הביולוגיים, אשר בתור תוצרים של אותם תנאים אובייקטיביים יש להם אותו הביטוס, בתור זהים: המעמד החברתי (כשלעצמו), בתור קבוצה של תנאי קיום ושל התניות זהים או דומים, הוא בהכרח גם קבוצה של יחידים ביולוגיים בעלי אותו הביטוס – מערכת דיספוזיציות המשותפת לכל התוצרים של אותן התניות. אמנם לא ייתכן שכל בני אותה קבוצה (ואף שניים מביניהם) התנסו באותן התנסויות ובאותו סדר, אך ברור, שסיכויי של כל אחד מבני המעמד להיתקל במצבים השכיחים ביותר עבור בני מעמדו – גבוהים יותר מאשר אלה של כל בן מעמד אחר: המבנים האובייקטיביים, שהמדע תופס אותם בצורת סיכויי גישה לנכסים, לשירותים ולעמדות כוח, מנחילים – דרך ההתנסויות המתלכדות, המעניקות לסביבה חברתית את הפיזיונומיה שלה, עם הקריירות ה"סגורות" שלה, "מקומותיה" הבלתי נגישים או "אופקיה הסתומים" – את "אמנות הערכת הסביר", כפי שנהג לומר לייבניץ, כלומר היכולת לחזות את העתיד האובייקטיבי. המבנים האובייקטיביים מנחילים לסוכנים לפיכך תחושת מציאות, חוש התמצאות חברתי, שהוא ודאי העקרון המוסווה ביותר של יעילות מבנים אלה.

כדי להגדיר את היחסים בין הביטוס של מעמד לבין הביטוס אינדיבידואלי (שאי-אפשר להפריד אותו מהאינדיבידואליות האורגנית, הנתונה באופן מידי לתפיסה בלתי-אמצעית – *intuitus personae* – והמסומנת ומזוהה מבחינה חברתית – שם פרטי, אישיות משפטית, וכיו"ב), אפשר היה להתייחס להביטוס המעמדי (או הקבוצתי), כלומר להביטוס האינדיבידואלי בתור ביטוי או שיקוף של המעמד (או של הקבוצה), כמערכת סובייקטיבית אך לא אינדיבידואלית של מבנים מופנמים, סקמות תפיסה, המשגה ופעולה משותפות, המהוות את התנאי המוקדם לכל אובייקטיביות ולכל אפרכפיה. אפשר היה לבסס את התואם האובייקטיבי בין הפרקטיקות ואת אחדות תפיסת העולם של הסוכנים בני אותו מעמד על אופיין הבלתי-אישי של הפרקטיקות ושל תפיסות העולם הבודדות הניתנות להחלפה זו בזו. אולם אם נעשה זאת, נתייחס לכל הפרקטיקות או לכל הדימויים המיוצרים על ידי סקמות זהות כבלתי-אישיים ובני-החלפה, בדומה לאינטואיציות הסינגולריות ביחס למרחב, שלפי קאנט אינן משקפות כלל את תכונותיו הייחודיות של האני האמפירי. במקום זאת, יש לתפוס את היחס בין הביטוס מעמדי להביטוס של יחידים כיחס של הומולוגיה, כלומר של גיוון בתוך אחדות, המשקף את מגוון האפשרויות הקיימות במסגרת תנאי ייצור חברתיים הומוגניים יחסית, ומאחד את ההביטוסים הבודדים של בני אותו מעמד: כל מערכת של דיספוזיציות אינדיבידואליות היא וריאנט מבני של האחרות, שבו מתבטא ייחודה של עמדת הסוכן בתוך המעמד וייחודו של המסלול אותו עבר. הסגנון ה"אישי" – אותו סימן-היכר מזהה, שאותו נושאים כל תוצרי של אותו ההביטוס, פרקטיקות או יצירות – אינו אלא סטייה ביחס לסגנון המייחד תקופה או מעמד. הסגנון ה"אישי" קשור לסגנון המשותף לא רק משום שהוא מציית לו (כדרכו של פידאס, שלפי הָגֶל היה חסר "סגנון"), אלא גם משום אותו שוני, היוצר את ה"חותם האישי".

מקור ההבדלים בין ההביטוסים האינדיבידואליים טמון בייחודם של המסלולים החברתיים של הסוכנים. לעבור מסלול חברתי נתון פירוש הדבר לעבור בזו אחר זו סדר של התניות חברתיות, שאי אפשר לבצע רדוקציה שלהן זו לזו. לפי המבנים שעוצבו על-ידי התנסויות קודמות מתבנת ההביטוס בכל רגע את ההתנסויות החדשות, שמשפיעות בתורן על המבנים האלה בגבולות המוגדרים על פי כוח הסלקציה שלהם. בכך מבצע ההביטוס אינטגרציה יחידה במינה של ההתנסויות, הנשלטת על-ידי ההתנסויות הראשונות, שמבחינה סטטיסטית הן משותפות לבני אותו מעמד.¹⁴ המשקל המיוחד של ההתנסויות הראשונות נובע בעיקר מכך, שההביטוס נוטה להבטיח את יציבותו ולהגן על עצמו מפני שינוי דרך הסלקציה שהוא מבצע במידע החדש המתקבל. במקרה של חשיפה מקרית או כפויה למידע, שעלול לערער את המידע שנצבר, מתבטאת סלקציה זו בדחייה של המידע החדש או בהימנעות מהיחשפות למידע כזה. חישבו למשל על ההומוגמיה⁺⁺ בתור אבטיפוס של אקט ה"בחירה", שבאמצעותו נוטה ההביטוס לעודד את ההתנסויות המחזקות אותו (כגון העובדה, הבדוקה אמפירית, שאנשים נוטים לדבר על פוליטיקה עם אנשים שמחזיקים בדעות הקרובות לשלהם). ההביטוס "בורר" באופן שיטתי את המקומות והאירועים שאפשר לפקוד אותם ואת האנשים שאפשר לפגוש אותם; באופן זה הוא נוטה להגן על עצמו מפני משברים ומפני מצבים שיעמידו אותו בסימן שאלה. הוא מבטיח לעצמו סביבה חברתית [milieu] שלה הוא מותאם מראש במידת האפשר, כלומר יקום חברתי קבוע יחסית של מצבים, שעשויים לחזק את הדיספוזיציות שלו, בכך שהם מציעים את השוק האוהד ביותר לתוצריו. התכונה הפרדוקסלית ביותר של ההביטוס היא, שהוא העקרון שאין בוחרים בו של כל מעשי ה"בחירה" שמבצע הסוכן. בדיוק בכך טמון הפתרון לפרדוקס של השגת המידע, הנחוץ להביטוס כדי להימנע מקליטת המידע המאיים. סכמות התפיסה וההערכה של ההביטוס, העומדות ביסודן של כל אסטרטגיות ההימנעות וההתחמקות, הן בחלקן הגדול תוצר של הימנעות לא-מודעת ובלתי רצונית, בין אם היא נובעת אוטומטית מתנאי הקיום (כגון ההימנעות מהיתקלות בחברי קבוצות חברתיות מסוימות, הנגזרת מהסגרגציה שלהן במרחב), ובין אם היא תוצר של כוונה אסטרטגית (כגון הנסיון להימנע מ"קשרים חברתיים מזיקים" או מ"קריאת דברים מזיקים"), כוונה שלה אחראים מבוגרים, שעוצבו בעצמם באותם תנאים.

ההביטוס מייצר אסטרטגיות, המאפשרות להתמודד עם מצבים בלתי צפויים המתחדשים ללא הרף; גם כאשר אסטרטגיות אלה נראות כמימוש של מטרות מפורשות, הן נקבעות רק למראית עין על ידי העתיד: האסטרטגיות נראות כאילו הן מודרכות על-ידי צפייה מראש של תוצאותיהן, ומעודדות בכך את האשליה, כאילו נועדו להשגת תכלית עתידית. אך לאמיתו של דבר, הואיל והן נוטות תמיד לשעתק את המבנים האובייקטיביים שעיצבו אותן, הן מותנות על-ידי תנאי הייצור בעבר של עקרון הייצור שלהן. האסטרטגיות מעוצבות בהתאם לעתידן – שכבר התממש – של הפרקטיקות הדומות של העבר; העתיד הממומש הזה שהפך לעבר ולפיו נבנות האסטרטגיות, אכן תואם את העתיד, אך ורק במידה שהמבנים שבתוכם פועלות האסטרטגיות זהים או הומולוגיים לאותם מבנים אובייקטיביים שהן תוצרם. כך למשל, באינטראקציה בין שני סוכנים או בין שתי קבוצות סוכנים בעלי אותם הביטוסים (א וב), הכל מתרחש כאילו הפעולות של כל אחד מהם (פעולה א¹ של קבוצה א) מתארגנות ביחס לתגובות, שהם מצפים להן אצל כל סוכן בעל אותו ההביטוס (ב¹ כתגובה של ב לא¹). כתוצאה מכך, התגובות מניחות אובייקטיבית ציפייה מראש של התגובה, שתגובות אלה מצפות לה (א² כתגובה לב¹). התיאור הטלאולוגי הוא היחיד, ההולם "שחקן רציונלי" המחזיק בידע מושלם ביחס להעדפותיהם ולכשירותם של השחקנים האחרים, ושלפיו מטרתה של כל פעולה היא לאפשר את התגובה לתגובה שאותה היא מעוררת (הפרט א עושה את הפעולה א¹ – למשל מעניק מתנה – כדי לגרום לפרט ב לבצע את הפעולה ב¹, להשיב לו במתנה, כדי שהוא עצמו יוכל באופן כזה לבצע את הפעולה א²,

¹⁴ קל לראות, שאין-סוף הצירופים האפשריים של המשתנים, הכרוכים במסלוליהם של כל יחיד ושל משפחת המוצא שלו, יכול להסביר אינסוף הבדלים אישיים.

⁺⁺ הנטייה לחפש את חברתם של אנשים 'מאותו סוג'.

כלומר להעניק בתורו מתנה יקרת-ערך עוד יותר). אך תיאור טלאולוגי כזה הוא נאיבי באותה מידה ממש כמו התיאור המכניסטי, ההופך את הפעולה ואת התגובה עליה למומנטים בסדרת פעולות מתוכננות מראש, המיוצרת על-ידי מנגנון מכני.¹⁵ ההביטוס טומן בחובו את הפתרון לפרדוקסים, הכרוכים בקיומן של פעולות בעלות מובן אובייקטיבי בהעדר כוונה סובייקטיבית: הוא עומד ביסוד סדרות ה"מכות" ו"מכות הנגד" שמחליפים ביניהם המשתתפים – סדרות של מהלכים, המאורגנות אובייקטיבית כאסטרטגיות, מבלי שיהיו תוצר כוונה אסטרטגית של ממש (דבר שהיה מחייב לתפוס אותן לפחות כאסטרטגיה אחת מבין כמה אסטרטגיות אפשריות).¹⁶ כל מומנט בסדרת הפעולות המסודרות והמכוונות, המרכיבות את האסטרטגיות האובייקטיביות, יכול להיראות כאילו הוא מותנה בחיזוי העתיד, ובייחוד בחיזוי ההשלכות שלו עצמו (דבר המצדיק את השימוש במושג "אסטרטגיה"). אך הסיבה לכך היא, שהפרקטיקות שההביטוס מייצר, הנשלטות על-ידי תנאי הייצור בעבר של העקרון היצרני שלהן, מותאמות מראש לתנאים האובייקטיביים, כל זמן שהתנאים בהם פועל ההביטוס נשארו זהים או דומים לאלה שבהם התהווה. וההתאמה לתנאים האובייקטיביים, כאשר היא מצליחה באופן מלא ומיידי, מספקת את האשליה המוחלטת של התכליתיות או – מה שהוא בחשבון אחרון אותו דבר – של קיום מנגנון המווסת את עצמו.

נוכחות העבר בסוג זה של הטרימה מדומה של העתיד, אותה מבצע ההביטוס, בולטת ביותר למרבה הפרדוקס, כשהיכולת לחוש את העתיד הסביר מתבדה: כאשר דיספוזיציות, שאינן מותאמות לסיכויים האובייקטיביים בגלל אפקט ההיסטריזיס (זוהי דוגמת דון קיחוטה היקרה ללב של מרקס), זוכות לסנקציות שליליות, מכיון שהסיבה שבה הן נתקלות באמת רחוקה מדי מזו שאליה הן מותאמות אובייקטיבית.¹⁷ ההתניות הראשונות מטביעות בסוכנים חותם מתמיד בצורת ההביטוס שהן מעצבות. הדבר מסביר היטב גם את המקרים, שבהם הדיספוזיציות מתפקדות שלא בעתן, והפרקטיקות אינן מותאמות אובייקטיבית לתנאים הנוכחיים, משום שהן מותאמות אובייקטיבית לתנאים, שעברו מן העולם או שבוטלו. הקבוצות החברתיות חבות את יכולתן להתמיד בקיומן בין השאר לעובדה, שלסוכנים המרכיבים אותן יש דיספוזיציות מתמידות, המסוגלות לשרוד מעבר לתנאים הכלכליים והחברתיים שבהם נוצרו. תופעה זו יכולה לעמוד ביסוד אי-הסתגלות כמו גם של ההסתגלות לתנאים, של מרד ממש כמו של השלמה.

מספיק לחשוב על כמה צורות אפשריות אחרות של היחס בין הדיספוזיציות לבין התנאים החברתיים, כדי לראות, שהתאמתו מראש של ההביטוס לתנאים האובייקטיביים היא רק "מקרה פרטי אחד של האפשרי".

¹⁵ תאוריה מכניסטית של הפרקטיקה, התופסת אותה כתגובה מכנית המותנית ישירות בתנאים הקודמים והניתנת לרדוקציה מוחלטת להפעלה מכנית של קטעי-סצנות קבועים מראש, היתה נאלצת להניח כי קיים מספר אינסופי של קטעי-סצנות כאלה וכן של קונפיגורציות מקריות של גירויים, שמסוגלים לגרום להפעלתם. כדי לקבל מושג בדבר הקשיים, בהם היתה נתקלת תאוריה כזו, די להזכיר את מפעלו העצום והנואש של אותו אתנולוג, אשר חמוש באומץ פוזיטיביסטי, הצליח למנות 480 יחידות התנהגות בסיסיות במהלך עשרים דקות צפיה בפעילותה של אישתו במטבח; מכאן העריך, כי על המדע יהיה לטפל בכ-20,000 "אפיזודות" ליום עבור כל שחקן, כלומר כמה מיליונים לשנה עבור קבוצה של כמה מאות קבוצות משתתפים. ראו: Marvin Harris, *The Nature of Cultural Things* (New York: Random House, 1964), pp. 74-75.

¹⁶ האסטרטגיות המשתלמות ביותר הן על פי רוב אלה, שהביטוס, המותאם אובייקטיבית למבנים האובייקטיביים, מייצר בהעדר כל חישוב ומתוך אשליית הפנות ה"אותנטית" ביותר: אסטרטגיות אלה, הנעדרות כל חישוב אסטרטגי, מספקות לאלה שבקושי אפשר להגדירם כיצריהן רווח משני נוסף: ההוקרה החברתית המובטחת למראית-העין של העדר אינטרסנטיות.

¹⁷ הקונפליקטים בין הדורות אינם מציבים זו מול זו קבוצות גילאים הנבדלות בשל תכונות טבע שונות, אלא הביטוסים שהם פרי אופני ייצור שונים, כלומר תוצאתם של תנאי קיום שונים. תנאי הקיום הללו כופים הגדרות שונות של הבלתי-אפשרי, של האפשרי והסביר; לפיכך, הם גורמים לסוכנים מסוימים לתפוס פרקטיקות או שאיפות מסוימות כעניין טבעי או הגיוני – בעוד אחרים רואים אותן כדבר שאי אפשר להעלותו על הדעת, שערורייתי.

הדבר יאפשר לנו להימנע מלהכליל בלי לשים לב את דגם היחס המעגלי כמעט של שעתוק חברתי כמעט מושלם. דגם זה יכול להיות תקף לחלוטין, רק כאשר תנאי הייצור של ההביטוס ותנאי תפקודו זהים או הומוֹטטיים. במקרה הפרטי הזה, הדיספוזיציות – אותן מנחילים כל העת התנאים האובייקטיביים והפעולה הפדגוגית המותאמת עקרונית לתנאים אלה – נוטות להוליד פרקטיקות, המתיישרות אובייקטיבית עם תנאים אלה וציפיות, המותאמות מראש לדרישותיהם האובייקטיביות (*amor fati*).¹⁸ לפיכך, הדיספוזיציות נוטות להבטיח במקרה זה, מעבר לכל חישוב רציונלי וכל הערכה מודעת של סיכויי ההצלחה, התאמה מיידית בין הסבירות המיוחסת לאירוע באופן א-פריורי או על סמך תחזית לעתיד (עם או בלי התנסויות סובייקטיביות נלוות כגון תקוות, ציפיות, פחדים, וכד') לבין הסבירות א פוסטריורי או *ex post*, שיכולה להיקבע על בסיס ההתנסות שעברה. באופן כזה הן מאפשרות להבין, שהמודלים הכלכליים המבוססים על הנחת היסוד (המובלעת), לפיה קיים "יחס של סיבתיות מובנת", כפי שאומר מקס וֶבֶר, בין סיכויים כלליים ("טיפוסיים"), ה"קיימים אובייקטיבית באופן ממוצע", לבין ה"ציפיות הסובייקטיביות"¹⁹ – למשל, בין ההשקעות או הנטיה להשקיע לבין שיעור הרווח המצופה או זה שהושג באמת בעבר – מסבירים בצורה מדויקת למדי את הפרקטיקות, שאינן מבוססות על ידיעה של הסיכויים האובייקטיביים.

מקס וֶבֶר מזכיר שהפעולה הרציונלית, המכוונת "כהלכה" בהתאם למה ש"אפשרי באופן אובייקטיבי",²⁰ היא זו ש"היתה מתרחשת, לו היתה לשחקנים ידיעה בדבר מכלול הנסיבות ומכלול כוונותיהם של היחידים",²¹ כלומר בהתאם למה ש"תקף בעיני החוקר", שהוא היחיד המסוגל לבנות בעזרת חישוב את מערכת הסיכויים האובייקטיביים, שאליה היתה צריכה להתאים את עצמה פעולה המבוצעת מתוך ידיעה שלמה של הדברים. בדרך זו מראה וֶבֶר בבהירות, שאי-אפשר להתייחס למודל הטהור של הפעולה הרציונלית כאל תיאור אנתרופולוגי של הפרקטיקה. הסיבה לכך אינה רק, שהסוכנים הממשיים אינם מחזיקים אלא במקרים יוצאים מן הכלל במידע מלא וביכולת להעריך אותו, אותם מחייבת פעולה רציונלית. פרט למקרה יוצא הדופן, שבו מתקיימים כל התנאים (הכלכליים והתרבותיים) לפעולה רציונלית, המעוצבת בהתאם להכרת הרווחים ששווקים שונים יכולים להבטיח, הפרקטיקות אינן תלויות בסיכויי הרווח הממוצעים: זהו מושג מופשט ולא ממשי, שחב את קיומו לחישוב. הפרקטיקות תלויות בסיכויים הספציפיים, שיש לסוכן יחיד או לקבוצה של סוכנים בהתאם להון שברשותם; מן ההיבט שבו אנו עוסקים, הן זה פירושו כלי לניכוס הסיכויים, אשר תאורטית מוצעים לכל אחד.

חישבו על התיאוריה הכלכלית, שמכירה רק סוכנים בלתי-מסוימים ובני-החלפה, אשר נותנים "מענה" רציונלי ל"הזדמנויות פוטנציאליות", או ליתר דיוק – שמגיבים לסיכויים הממוצעים (כמו "שיעורי הרווח הממוצעים", המובטחים על-ידי השווקים השונים). תיאוריה כלכלית כזו הופכת את החוק האימננטי של הכלכלה – לנורמה אוניברסלית של הפרקטיקה הכלכלית הנאותה: בכך היא מסווה את העובדה, שההביטוס ה"רציונלי", שהוא התנאי המוקדם לפרקטיקה כלכלית הולמת, הוא עצמו תוצר

¹⁸ אפשר למצוא בספרות הפסיכולוגית כמה דוגמאות לנסיונות לוודא ישירות את היחס הזה. ראו: E. Brunswik, "Systematic and Representative Design of Psychological Experiments", in: J. Neyman (ed.), *Proceedings of the Berkeley Symposium on Mathematical Statistics and Probability* (Berkeley: University of California Press, 1949), pp. 143-202; M. G. Preston and P. Baratta, "An Experimental Study of the Action-Value of an Uncertain Income", *American Journal of Psychology* 61 (1948), pp. 183-193; F. Attneave, "Psychological Probability as a Function of Experienced Frequency", *Journal of Experimental Psychology* 46:2 (1953), pp. 81-86.

¹⁹ ראו: Max Weber, "Über einige Kategorien der verstehenden Soziologie" (1913), in: *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, 7th edition, Johannes Winkelmann ed. (Tübingen: Mohr, 1988), pp. 427-474, p. 441. [Essais sur la theorie de la science, Paris 1965, p. 348]

²⁰ וֶבֶר, שם, עמ' 335-336 [סעיף 2].

²¹ M. Weber, *Economie et societe* (Paris: Plon, 1967), Vol. I, 6

של מצב כלכלי מסוים, כלומר של החזקת ההון הכלכלי והתרבותי, הנחוץ כדי לתפוס באמת את ה"הזדמנויות הפוטנציאליות", המוצעות מבחינה פורמלית לכל. התיאוריה גם מסווה את העובדה, שהדיספוזיציות של העניים ביותר מבחינה כלכלית ותרבותית מסגלות אותם למצב הספציפי שהן תוצרו ותורמות לכך שהסתגלותם לדרישות העקרוניות של היקום הכלכלי (הרגלים של חישוב או של תכנון) תהיה בלתי-סבירה או בלתי-אפשרית. באופן זה, הדיספוזיציות הללו מביאות אותם לקבל את הסנקציות השליליות, הנובעות מחוסר הסתגלותם, כלומר להשלים עם קיפוחם. האמנות להעריך את הסיכויים ולנצל אותם, היכולת להקדים את העתיד באמצעות מין אינדוקציה פרקטית, או אפילו להמר על האפשרי כנגד הסביר תוך לקיחת סיכון מחושב – כל אלה הן דיספוזיציות, שלא ניתן לרכוש אלא בתנאים מסוימים, כלומר בתנאים חברתיים מסוימים. ממש כמו הנטייה להשקיע או רוח היוזמה, המידע הכלכלי הוא פונקציה של עמדת הכוח הכלכלית: זאת כיוון שהנטייה לרכוש אותו תלויה בסיכוי להשתמש בו באופן מוצלח, ושהסיכויים לרכוש אותו תלויים בסיכויים לעשות בו שימוש בהצלחה; וכן, משום שהכשירות הכלכלית רחוקה מלהיות יכולת טכנית פשוטה, הנרכשת בתנאים מסוימים: כמו כל כשירות (לשונית, פוליטית, וכו'), היא הכרה מובלעת בסמכותם של אלה השולטים בכלכלה, כלומר, היא מעין אטריבוט המיוחס על-פי חוק.

רק בעולם ההתנסות הדמיונית (זו של המעשייה, למשל), שבה מושעית תחושת המציאות החברתית, לובש העולם החברתי דמות של עולם של אפשרויות, שהן אפשרויות במידה שווה עבור כל סובייקט אפשרי. בעולם הממשי, הסוכנים החברתיים מגדירים את עצמם בהתאם לאינדיקציות קונקרטיות ביחס למה שנגיש או בלתי-נגיש עבורם, מה שהוא "בשביל אנשים כמונו" ומה שהוא "לא בשבילנו": זוהי חלוקה עמוקה, שאותה יודעים באופן עמוק, ממש כמו החלוקה בין קודש לחול. זכות הקדימה על העתיד, המוגדרת על-ידי המשפט והמונפול שהיא מבטיחה על ניכוס מספר אפשרויות חברתיות, אינה אלא הצורה המובטחת באופן מפורש של מכלול הסיכויים המנוכסים, שדרכם מוקרנים יחסי הכוח הנוכחיים אל העתיד. מכלול סיכויים זה מעצב גם את הדיספוזיציות של ההווה, ובייחוד – את הדיספוזיציות של הסוכנים ביחס לעתיד. יחסו הפרקטי של סוכן יחיד לעתיד שולט בפרקטיקה הנוכחית שלו. ניתן להגדיר יחס זה כיחס בין, מצד אחד, ההביטוס שלו – בייחוד המבנים הטמפורליים שלו והדיספוזיציות שלו ביחס העתיד, כפי שעוצבו במהלך יחסו הספציפיים עם עולם ספציפי של אפשרויות – לבין, מצד שני, מצב מוגדר של הסיכויים, שאותם מקצה לו אובייקטיבית העולם החברתי. היחס לאפשרויות הוא יחס לשלטונות. חוש העתיד הסביר מתעצב במהלכו של יחס מתמשך לעולם, יחס המובנה באמצעות הקטגוריות של האפשרי (בשבילנו) והבלתי-אפשרי (בשבילנו), של מה שמראש מנוכס על-ידי אחרים ומגיע לאחרים – ושל מה שאתה מראש עשוי בשבילו. ההביטוס הוא מקורה של קליטה סלקטיבית של האינדיקציות, המעדיפה את אלה שעשויות לאשר או לחזק אותו ולהתעלם מאלה שעוללות לשנות אותו. הוא פועל כתבנית המייצרת תגובות, המותאמות מראש לכל התנאים האובייקטיביים הזחים או הומולוגיים לתנאי הייצור שלו (בעבר). לפיכך, ההביטוס מגדיר את עצמו בהתאם לעתיד סביר, שאותו הוא מטרים ולהתגשמותו הוא תורם, שכן הוא קורא אותו ישירות מתוך ההווה של העולם המשוער, העולם היחיד שאותו יוכל אי-פעם להכיר.²² מבחינה זו, ההביטוס הוא מקורו של מה שמרקס מכנה ה"ביקוש האפקטיבי"²³ (בניגוד ל"ביקוש חסר האפקט", המבוסס על הצורך והתשוקה): הביקוש האפקטיבי הוא יחס ריאליסטי לאפשרויות, המוצא את ביסוסו ובעת ובעונה אחת את גבולותיו בכוח; בתור דיספוזיציה, הכוללת בחובה את ההתייחסות לתנאים (החברתיים) של רכישתה ומימושה, נוטה הביקוש האפקטיבי להתאים את עצמו לסיכויים האובייקטיביים של סיפוק הצורך או התשוקה; ההביטוס מטה את הסובייקט לחיות "לפי טעמו",

²² בתור דוגמה גבולית של הטרימה כזו, הרגש הוא הנקחה על-דרך ההזיה של הבאות. כפי שמעידות התגובות הגופניות, הזהות לחלוטין לאלה של הסיטואציה הממשית, האמוציה מאפשרת לחוות עתיד ה'תלוי עדיין באויר' – כאילו הוא כבר קיים, ואפילו כבר התרחש, כלומר כמשהו הכרחי ובלתי-נמנע ("אני מת", "אני אבוד", וכד').

²³ ראו: K. Marx, "Ébauche d'une critique de l'économie politique", in *Œuvres, Économie*, II (Paris: Gallimard, 1968), 117.

כלומר "בהתאם למצבו", כפי שאומר הכלל המנחה של תומאס אקוינס – לתת את ידו לתהליכים, הנוטים לגרום למימוש של מה שסביר שיקרה.